

ФОМСЬКА С.М.

ТЕАТРАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ 1906-1918 рр.

У статті проведено дослідження театрального напрямку діяльності Чернігівського губернського товариства “Просвіта” у 1906-1918 рр. Висвітлено особливості організації та проведення аматорських вистав. Проаналізовано роль та місце народного театру у культурному вихованні громадянина.

Поряд з діяльністю загальноосвітнього характеру, товариство “Просвіта” проводило велику роботу щодо створення та організації мистецьких колективів - музичних, театральних, художніх. Їхня плідна діяльність сприяла відновленню національних традицій, заклала фундамент подальшого культурного розвитку регіону, розвивала естетичні смаки населення. Відповідно до статуту товариства просвітяни об'єднувались в певні секції чи комісії залежно від спрямування своєї роботи. Таким чином створювались лекційна, бібліотечна, театральна та інші комісії.

Актуальність теми пов'язана з суспільною увагою до відродження культурної спадщини українського народу. У період становлення української державності мистецький напрям є стрижнем розвитку культурного процесу. Вивчення проблеми обумовлено інтенсивним розвитком української науки та культури сьогодення, зокрема в регіонах України. Метою статті є аналіз театральної діяльності товариства “Просвіта” на Чернігівщині.

Проблема вивчення діяльності “Просвіти” на Чернігівщині є достатньо актуальною, про що свідчить численна кількість публікацій. Це насамперед роботи з історичного краєзнавства таких авторів, як Г.Самойленко [13], Т.Демченко, В.Онищенко [2]; з історії товариств “Просвіта” України О.Малюта [3]; з історії театрального мистецтва В.Сидоренко та ін. [4].

Започатковано театральний напрям діяльності був на загальних зборах 17 березня 1906 р. У зв'язку з цим передбачалось створення артистичної комісії, яка мала займатися організацією спектаклів, концертів та літературно-музичних вечорів. До первинного складу комісії увійшли Г.Белкінд, Ю.Віхман, М.Вороний, Д.Лебедь, В.Лощинський, М.Супрун і З.Тарковський, головою комісії було обрано Д.Лебеда. На засіданні театральної секції 1 квітня 1906 р. члени постановили прийняти М.Жука до свого складу як представника від Ради товариства “Просвіта” [14, с.10]. На початковому етапі своєї роботи театральна комісія більшість часу переймалась організаційними і адміністративними питаннями, намагаючись досягти порозуміння в середині щойно створеної організації.

Незважаючи на недовомовленості між членами комісії, вони все ж прийняли участь у підготовці та проведенні першого вечора в “Просвіті”, який був присвячений пам'яті Т.Г.Шевченка. З великими перешкодами вдалося просвітянам організувати цей захід: проблеми з помешканням, заборони полицмейстера та небажання підписувати афішу, не завадили просвітянам вшанувати пам'ять великого Кобзаря. На початку вечора І.Руденко прочитав лекцію про життя та діяльність Т.Г.Шевченка, в другій, літературно-музичній, частині вечора приймали участь як місцеві, так і київські актори [14, с.14]. Після цієї події мала проводитись ціла серія вечорів для членів та гостей товариства “Просвіта”. Улаштування таких вечорів стало обов'язком артистичної комісії, але в травні 1907 р., не організувавши жодного вечора, комісія розпалася. Протягом місяця поступово члени приносили заяви про звільнення до голови секції, який 21 травня відмовився виконувати обов'язки члена комісії і голови та закрив її. В своїй заяві він написав: “Артистична комісія за час свого існування не зробила жодної вистави, не впорядкувала жодного вечора. Нарешті вона розійшлася” [14, с.13]. З вищенаведеного виходить, що в реалізації своїх задумів просвітяни зіштовхнулися з низкою проблем, однією з яких була відсутність співпраці членів театральної комісії. Неосвіченість членів, слабкий контроль за виконанням обов'язків сприяли появі багатьох помилок, що призвели до розпаду комісії.

Продовжуючи театральні традиції, рада товариства мусила самотужки організовувати та проводити культурні заходи. Під керівництвом ради за 1907 р. було проведено 11 вечорів, на яких присутніх було від 40 до 90 чоловік, що говорило про популярність та зацікавленість населення. Проводились також і дитячі вечірки, на яких присутніх було до 500 дітей [32].

Як правило, в першій частині вечора декламувались вірші та уривки з творів українських письменників, співались пісні українською мовою, велись бесіди, теж українською мовою. У другій частині завжди виконувались музичні твори на різних музичних інструментах, що в свою чергу розвивало кругозір присутніх не лише в літературній сфері, а і в музичному напрямку [14, с. 15].

Члени товариства через організацію театральних, літературно-музичних та дитячих вечорів, намагались донести до населення ідею української культури, дух національної гідності та підвищити самосвідомість кожного українця, незважаючи на його соціальний статус. Естетичне виховання через українське слово, пісню, виставу та музичний твір закладали не лише у дітей, а і у дорослих ґрунтовний штабель приналежності кожного з них до української спільноти, до свого рідного народу.

В порівнянні з західними регіонами, де популярність *“Просвіт”* загалом і театральних колективів зокрема, була набагато вища [1]. У Наддніпрянській Україні становище *“Просвіт”*, щодо легалізації своєї діяльності, було критичним. Саме театральний напрямок просвітницької роботи викликав великий інтерес серед населення. Та, на жаль, органи місцевої влади і поліції всіляко перешкоджали роботі товариств.

Так, досліджуючи рапорти та доноси Чернігівського жандармського губернського управління від 1907-1908 рр., що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України в м.Київ, складається хибне бачення значення *“Просвіти”* для суспільства взагалі. В документах повідомлялось, що своєрідна, так би мовити культурно-просвітницька, діяльність полягала в тому, що під виглядом проведення театральних репетицій та організації драматичних дійств, проводилась агітаційна, антидержавного напрямку робота серед широких мас з кінцевим результатом - організацією військового повстання проти державного устрою [15].

Такі наклепи просвітянам ускладнювали втілювати всі свої задуми в життя. В таких тяжких умовах їм 20 жовтня 1907 р. вдалося організувати літературно-музичний вечір лише для членів товариства. На цьому заході були присутніми 58 осіб. В.А.Базилевич зачитав присутнім доповідь *“Хто ми і скільки нас?”*, доповідач повідомив останні дані щодо кількісного складу населення *“малоросів”* та їх походження на території України. В своєму виступі лектор, за фахом санітарний лікар, зробив акцент на описі історико-географічного розташування кордонів тогочасної України. У другій, літературно-музичній частині вечора просвітяни підготували декламації віршів Т.Г.Шевченка *“Якби ви знали паничі”*, *“Мені однаково”*, *“Доля”* та М.І.Жука *“Наче в коротенькому сні пролітають”*, *“Захмарилось небо”*, *“Дорога”*. М.Патерой та М.Белкіним був виконаний дует з п'єси І.Череватенка *“Чорноморець”* [16].

Ще однією проблемою в планомірній роботі *“Просвіт”* була відсутність приміщень, що ускладнювало постановку спектаклів і організацію концертів. Сценою ремісничого училища керівництво товариства користуватись не могло, оскільки його директор був противником всього українського та національного. Окрім того, переговори з адміністрацією українських труп часто закінчувались невдало через протидію місцевої влади. Так, концерт М.Лисенка та співака О.Мишуги декілька разів переносився, поки зрештою його організували в січні 1908 р. в клубі місцевих чиновників [2, с.236].

Протягом 1908 р. чернігівська губернська *“Просвіта”* спромоглася відкрити дві філії в м.Ніжин та м.Козелець [17]. Наприклад, козелецька *“Просвіта”* була малочисельною, але, не дивлячись на перепони та утиски з боку місцевої адміністрації, влаштувала літературні вечори та вистави, які приносили їм матеріальні засоби для існування. В кінці квітня 1908 р. власними силами театральна комісія влаштувала виставу *“Назар Стодоля”* за мотивами п'єси Т.Шевченка та водевіль М.Гоголя *“Там де двос ціднуються, третій губ не простягай”*. Козелецькі аматори ретельно готувались до цих вистав. Зацікавленість та глибоке розуміння задумів авторів дали їм змогу реалістично відтворити події творів на сцені, на жаль результат був невтішний. Актори, як повідомляла

газета “Рада”, що виконували ролі в п’єсі “Назар Стодоля”, а саме в епізоді дачі хабара, були заарештовані - одного з них посадили до в’язниці, а іншого змусили виїхати з міста [10, с.3].

Такі кардинальні дії з боку місцевої влади наводили жах на людей, тому не дуже всі бажаючи поспішали вступати до товариства і залишалися “українцями тємно”. Загалом після цього інциденту незабаром сама філія “Просвіти” була закрита за “бездіяльність”. На шпальтах газети “Рада” повідомлялось, що заходами справника Максимовського за наказом Чернігівського губернатора “єдиний вогник” культурного життя Козельця було закрито [11, с.3].

Враховуючи несприятливі умови аматорам театральної секції вдалося влітку 1909 р. підготувати та показати для міського населення Чернігова дві вистави. Під час підготовки спектаклів просвітянам допомагали актори української трупи І.Л.Сагатовського. За участю акторів Г.І.Борисоглібської було поставлено жарт А.Чехова “Ювілей” в перекладі В.Дубровського та драму Генріка Ібсена “Нора” в перекладі М.Загірної [12, с.3]. Ці спектаклі були позначені режисерською майстерністю та художнім смаком.

Початковий етап діяльності чернігівської “Просвіти” загалом та театральної секції зокрема, який вкладається в період з 1906 р. до 1911 р. свідчить, що впродовж цього часу вони пройшли складний та плідний шлях, позначений ідейно-художньою боротьбою за народність, реалізм мистецтва, за українську самобутність і формування національної сценічної культури.

Незважаючи на потребу культурного, мистецького розвитку людини, тогочасна публіка не могла розраховувати на високо кваліфікований театр. В передреволюційний період розвиток оперно-режисерського та виконавського мистецтва в українських музично-драматичних трупах значно загальмувався. Оперні постановки, за словами рецензента Р.Геніка, мали безбарвний та сірий характер. Київська музична критика також констатувала низький музичний рівень нових оперних спектаклів [4, с.80-81].

Другий етап діяльності театральних секцій “Просвіт” Чернігівщини, як і самого товариства загалом, співпав з хвилею відродження просвітницького руху в Україні 1917 р. “Народна освіта без піднесення культурного рівня народу не досягне належної мети, а національні культурні скарби України нищили, руйнували впродовж трьох сотень літ. З найдужчих факторів культури народної є школа і театр. Впливом і значінням театру навіть переважається вплив школи в справі піднесення морального рівня громадянства” [18], - ці слова з відозви Театрального відділу до свідомих громадян українського суспільства, виголошені його головою М.Старицькою в липні 1917 р., визначили ідеологічне спрямування культурницької політики як однієї із складових цілої програми розбудови української держави урядом Української Народної Республіки.

Її генезис наочно відштовхується від перших культурологічних настанов, прокламованих відразу після Лютневої революції у програмних документах Української Центральної Ради. Новоутворений національний уряд доручив освітні справи Генеральному Секретарству народної освіти під керівництвом І.Стешенка. Цей орган складався з Головної шкільної ради та чотирьох департаментів - вищої освіти, загальних справ, професійної освіти, мистецтв. Рішення про заснування Департаменту мистецтв при Генеральному секретарстві народної освіти було ухвалене 28 липня 1917 р. “на засіданні представників мистецьких об’єднань та організацій, у якому, зокрема, взяли участь М.Старицька (комітет Українського національного театру), Д.Антонович (товариство “Мистецтво”), М.Бурачек (комісія по заснуванню Української Академії мистецтва), О.Кошиць (комісія по вокальному мистецтву), Ф.Красицький (комітет Українських картинних вистав) та інші. В ході засідання збори ухвалили: заснування при генеральному Секретаріаті національної освіти для завідування справами мистецтва п’ять відділів: архітектури; художньої промисловості; охорони пам’яток старовини; театру і театральної освіти; музики, народної пісні та музичної освіти” [19].

Зазначена структура виявилась організаційно плідною, проіснувавши в майже незмінному вигляді до 1936 р. Збереглася концепція діяльності усіх складів українського уряду - від УЦР до Директорії - щодо розвитку освітньо-мистецької галузі: усі наступники І.Стешенка на посаді

Міністра народної освіти намагалися впроваджувати у життя розроблені та затверджені ним законопроекти. Головою театрального відділу Департаменту мистецтв стає М.Старицька, лишаючись незмінним його керівником упродовж всього терміну його діяльності.

З перших днів існування театральним відділом було розроблено програму діяльності, за якою передбачалося заснування по всіх регіонах України осередків Українського національного театру. Штат театрального відділу мав чітко визначену структуру із затвердженими посадовими окладами.

З утворенням відділу до його підпорядкування перейшли усі державні театральні організації, аматорські гуртки та драматичні школи, відділення "Просвіти", що діяли в Україні.

Не обминула така участь і товариства "Просвіти" на Чернігівщині. Вже 24 квітня 1917 р. на перших загальних зборах чернігівського товариства було вирішено відновити діяльність всіх секцій, зокрема і театральної [24, с.3-4]. За повідомленнями місцевої преси, діяльність аматорів драматичного гуртка при товаристві була достатньо активною. Отже в честь 10-х роковин смерті І.Карпенка-Карого, батька українського театру, драматурга слов'янської літератури, просвітяни власними силами підготували виставу драматичного твору І.Тобілевича "Безталанна" [25, с.4]. Це надзвичайно яскравий, драматичний нарис родинного безладдя в селянській хаті, який справляє сильне враження своєю правдивістю і художністю, але не в тому виконанні, на яке спромоглися місцеві актори. Тогочасні критики зазначали, що любителі-аматори готувались до вистави "на швидку" і поставились до неї недбало. Під час вистави зал голосно виправляв помилки у вимові слів, коверзуючи їх неправильним наголосом та неукраїнським акцентом [26, с.4]. Враховуючи подібні коментарі, чернігівські просвітяни наполегливо займались підготовкою до наступних спектаклів. Так, 14 вересня 1917 р. в міському театрі були виставлені дві п'єси В.Черкасенка "В старім гнізді" та А.Велисовського "Бувальщина", які справили позитивне враження на публіку. За повідомленням преси, вдало підібрані декорації на професійна гра акторів Козлянської, Лободи та Равич зробили непомітними певні недоліки в грі інших акторів [30, с.3].

Безперечно актори в своїй роботі постійно намагались досягти більшого рівня професіоналізму, розвиваючи етичну культуру населення. Театрالی-аматори мали на меті донести до кожного глядача українську ідею та дух народної історії. Готуючи нові спектаклі всіма можливими формами і засобами, актори та режисер намагались найреалістичніше передати весь колорит та задуми авторів твору. Ретельно протікала підготовка до влаштування драми на 3 дії "Великий Молох" В.Винниченка. Це п'єса дуже яскрава та життєва, бо малювала тип тогочасної інтелігентної людини з її переживаннями, які були результатом змагань між індивідуальним - Я і тим колективним - МИ, що автор називає "Великий Молох". За допомогою змістовного аналізу висвітлюється манера автора написання твору, щоб дати насичений ескіз душевних змагань героя, митець ставить поруч постаті, в яких втілює ідеї тих начал, що змагаються в душі героя, змушуючи його мучитись, шукаючи рішення болючих питань. В даній п'єсі в образі Остапа, Зінькового брата, втілений індивідуалізм "чистої води", тоді як Катря, цивільна дружина Зінька, - соціал-демократка, була щирою "жрицею" "Великого Молоха" - МИ, котре, як вона висловлювалась, колектив окремих, самостійних Я. Між індивідуалізмом і колективним "ми" ведеться боротьба, яка художньо вкладена в душу Зінька. Його почуття - "я" відгукуються на заклик Остапа - індивідуаліста, але тільки з'являється Катря, вона своєю сильною вірою в перемогу "Великого Молоха", того "ми", якому служить соціалізм, розбиває його попередній настрій - тоді "Великий Молох" перемагає "я".

За повідомленнями місцевої преси, шанувальники театрального мистецтва м.Чернігів з нетерпінням чекали на виставу п'єси "Великий Молох", оскільки дана драма належала до нового репертуару української драматургії, це своєрідний стрибок вперед, чого саме і чекала публіка. Кореспонденти газети "Чернігівський край" стверджували, що вистава "Великий Молох" для театральної секції при товаристві "Просвіта" була справжнім випробуванням власних сил, бо драма серйозна та складна за своїми художніми характеристиками. Саме гра акторів на сцені дасть змогу об'єктивно оцінити майстерність та професіоналізм чернігівських аматорів. Прем'єра вистави "Великий Молох" відбулась 16 грудня 1917 р., як тоді написала

місцева преса, *“молодой театр “Просвितы” выдержал экзамен”* [5, с.5]. Сам факт постановки п'єси та її своєрідний успіх серед публіки говорив про перемогу серед прихильників *“старого”* репертуару. Незважаючи на певні недоліки та перешкоди, вистава пройшла на належному рівні і приємно вразила місцеву інтелігенцію, про це свідчить достатня кількість заміток щодо її змісту на шпальтах тогочасної преси.

Театральні секції *“Просвіт”* плідно працювали по всій території Чернігівщини. Так, в приміщенні жіночої семінарії під керівництвом М.О.Оконешникової підготували п'єсу *“Нахмарило”* Б.Грінченка. Вистава пройшла вдало, публіка була задоволена [6, с.2]. В м.Бобровиця Козелецького повіту за режисурою С.С.Якушка було поставлено п'єсу *“Степовий гість”* Б.Грінченка. Переповнена зала та 466 руб. прибутку свідчили про інтерес публіки до мистецького життя повіту [7, с.3]. В м.Синявці Сосницького повіту протягом 2-х місяців існування товариства *“Просвіта”* театральна секція підготувала низку вистав: *“Простак”* Вольтера, *“На перші гулі”* С.Васильченкова, *“По ревізії”* М.Кропивницького, *“Батраки”* Ф.Костенка. За браком приміщення вистави відбувались в коридорі земської школи. Проблема приміщення була актуальною і для губернської *“Просвіти”*.

За результатами губернського з'їзду представників товариств Чернігівщини, який відбувся 9 листопада 1917 р., було вирішено негайно вирішити питання про приміщення для товариства загалом і театральної секції зокрема, оскільки саме вона плідно працювала на той час. Доповідаючи, члени товариства І.Коновал та М.Кизим, зауважили, що *“Просвіти”* своєю діяльністю піднімають культурний рівень населення, а земства та кооперативи в свою чергу мають надавати їм матеріальну допомогу. Так, відповідно до рішення з'їзду, чернігівському товариству на 10 місяців було здано в оренду зал дворянського зібрання. В розпорядженні *“Просвіти”* знаходилось лише 2 кімнати, де розмістилася бібліотека та частина театральної секції [31, с.5]. Платня за приміщення для театральної секції була завеликою, за домовленістю вона складала 150 руб. за концерт, танці або танцювальний вечір, 100 руб. - просто концерт, 30-35 руб. - лекція чи бесіда. До цих розцінок додавалася платня сторожу - 15 руб. та плата за світло і опалення. В кращих випадках прибуток з вистав складав 250-300 руб., оскільки вартість квитків не перевищувала 1,50 руб. [31, с.5]. Зважаючи на те, що переважна більшість глядачів були люди незаможні - робітники та селяни, вистави іноді проводились безкоштовні або ж за малу вартість квитків. Виручених коштів вистачало лише розплатитися з орендарями. За таких умов існування, просвітяни самостійно готували декорації та грим для спектаклів, за допомогою членів інших секцій - художників, скульпторів, вчителів та поетів, складали плани роботи, репертуар вистав та підбирали відповідні костюми для акторів. Практично всі аматори секції працювали безкоштовно.

Аналізуючи вищевикладений матеріал, виходить, що керманічі товариства загалом та театральної секції зокрема, в своїй діяльності керувались постулатами засновника чернігівської *“Просвіти”* І.Л.Шрага. Усвідомлення реальних можливостей гуртка, відданих своїй справі, просвітян в тяжкий політико-економічний час для держави, він зазначав, що *“театральні вистави слід упорядковувати найпростішим і найдешевшим способом - використовуючи природні декорації або робити власноруч...”* [33, с.3].

Більш розгорнуту картину становища театральних секцій та гуртків при товариствах *“Просвіта”* по Чернігівській губернії надав Театральний відділ Генерального секретарства народної освіти при Українській Центральній Раді. Ще восени представники відділу звернулись до всіх керівників *“Просвіт”* щодо складання змістовних доповідей про стан театральної справи в країні. Аналіз архівних матеріалів свідчить, що театральна секція в с.Кладьківка Борзнянського повіту власного приміщення не мала, досвідченого режисера у них не було, вистави ставилися власними силами, допомагали місцеві учні, декорації виготовляли самі. Репертуар складався з таких творів: *“На перші гулі”* С.Васильченкова, *“Кум Мирошник”*, *“Нова ревізія”* В.Товстонос, *“Наталка Полтавка”*, *“Москаль чарівник”* І.Когляревського, *“Піймав блазня”* *“По ревізії”* М.Кропивницького, *“Бувальщина”* А.Велисовського, *“Два рази”*, *“Розумний та дурень”* І.Тобілевича [20, арк.50]. Схоже становище було і у драматичного гуртка при місцевій

“Просвіті” в с. Шаповалівка Конотопського повіту. Постійного приміщення вони не мали, вистави переважно відбувались влітку і восени в коморі кредитного товариства. Акторською плеядою, яка складалась з місцевих селян, керував професійний режисер, вони ж власними силами виготовляли власні декорації та парики. Протягом 1917 р. (літньо-осінній період) було улаштовано більше 10 вистав (репертуар схожий з репертуаром вищевказаної секції). Переважна більшість публіки складалась з селян та робітників залізниці [20, арк. 100]. Ще гіршим становище було в сусідньому с. Семянівці Конотопського повіту. Просвітяни не мали статуту товариства, відповідно товариство не діяло, але намагались підготувати театральну виставу. На жаль за відсутності приміщення їхні амбіції залишились на папері. З аналізу їхнього звіту дізнаємося, що театального майна вони теж не мали, але в них був запал та бажання займатись культурно-просвітницькою діяльністю, керівництво їхніх зборів прохало представників Секретарства надіслати їм статут товариства та інструктора для налагодження роботи в селі [20, арк. 105].

Такого роду проблеми спіткали театральні секції при товариствах “Просвіта” с. Носівка Ніжинського повіту та с. Нова-Басань Козелецького повіту. Власного приміщення вони не мали, лише в с. Нова-Басань віддали народним домом, театральні вистави проходили в приміщеннях земської школи або просто неба, професійно підготовлених режисерів не було, актори готували вистави аматорськими силами, власного майна теж не мали, все необхідне арендувалося. Репертуар складали відомі твори: “В холодку”, “Назар Стодоля” Т. Шевченка, “Мартин Боруля” І. Карпенка-Карого, “По ревізії” М. Кропивницького, “На перші гулі” С. Васильченкова, “Погибель”, “Як ковбаса та чарка, то минеться сварка” М. Старицького, “Борці за мрії”, “Степовий гість” Б. Грінченка, “Жидівка вихрестка” І. Тогобочного. Публіка складалась з селян та робітників середнього віку [20, арк. 110, 113].

Таким чином, умови, в яких відроджувалась просвітницька справа були складними. Відсутність коштів та матеріальних засобів як наслідок складного економічного становища в державі, перешкоджали налагодити системний процес розвитку української культури. Непідготовленість та непрофесіоналізм акторського складу, театральних секцій при товариствах негативно впливали на гру акторів та на прихильне ставлення публіки. Економія на театральній атрибутиці та костюмах мала вплив на загальне враження від перегляду вистав. Незважаючи на всі недоліки та перешкоди, просвітяни відроджували та допомагали вже існуючим товариствам налагоджувати свою діяльність. Оскільки більшість населення мало низький освітній рівень, то саме така форма роботи, як театральні вистави були ефективним способом підвищення культурного рівня людей. Театр ніс в собі не лише моральний аспект виховання населення, ця форма культурно-освітньої роботи носила ще й розважальний характер, що найбільш сприяло піднесенню авторитету “Просвіти” на місцях.

За часів Української Центральної Ради як і по всій Україні, так і на Чернігівщині зростала мережа товариств, а з ними і театральні секції і гуртки. На кінець 1917 р. по Чернігівській губернії нараховувалось 107 “Просвіт”, при кожній з яких діяла театральна секція. Підтримував просвітницьку справу і уряд П. Скоропадського. За часів гетьманату продовжувався процес збільшення та укріплення просвітницьких товариств. Очевидно, що політика перших українських урядів була спрямована на піднесення місцевого напрямку культурно-просвітницького життя.

У весняно-літній період 1918 р. театральна секція чернігівської “Просвіти” переживала не найкращі часи. Робота велась мляво, як зазначала преса, інтелігенція зовсім відцуралася від “сірої маси”. Як вщухли революційні гасла, так інтерес до культурного розвитку серед населення пропав [8, с. 3]. Дедалі важче було працювати: проблеми з приміщенням, відсутність плану роботи та розбіжності між членами секції призводили до зриву вистав. 2 червня 1918 р. відбулись загальні збори товариства “Просвіта”, на яких було заслухано звіти про діяльність секцій. Доповідач з театральної секції повідомив про розбіжності в поглядах членів секції: одні виступали за репертуар з п’єсами “нового” стилю загально-світського характеру, інші пропонували ставити надалі п’єси народні, прості, побутового характеру. Ці суперечки призвели до розпаду комісії [27, с. 3]. Але вже наприкінці

червня 1918 р. місцева газета повідомила про новий склад театральної секції і про підготовку вистав *“Хай живе життя”* Л.Пахаревського та *“Батраки”* Ф.Костенка [28, с.3].

Восени, напередодні другого Всеукраїнського з'їзду *“Просвіт”* Департамент позашкільної освіти вирішив з'ясувати стан осередків позашкільної освіти по Україні.

У вересні 1918 р. міські управи по всій Чернігівській губернії розіслали анкети для заповнення керманічами товариств щодо культурного розвитку, в тому числі і театральної справи. З досліджень архівних матеріалів дізнаємося, що в м.Борзна діяла *“Просвіта”*, при якій була театральна секція, вистави влаштовувались в народному домі, всі кошти, вилучені з вистав, йшли на користь товариства. Скаржились на незадовільне матеріальне забезпечення та відсутність інтелігенції, яка б наставляла в культурній роботі [28, с.2-3]. В м.Остер було зареєстровано чотири товариства *“Просвіта”*, але фактично діяли лише дві - в м.Остер та містечку Літки. Драматичний гурток при товаристві існував на власні кошти з вистав, що проводились в народному домі. Матеріальну допомогу надавав кооператив в сумі 2000-2500 карб. Допомогали улаштувати вистави місцевий хор та оркестр. Протягом існування гуртка трупа аматорів провела 25 вистав: *“Бондарівна”* І.Карпенко-Карого, *“Хай живе життя”* Л.Пахаревського та *“Батраки”* Ф.Костенка [21, арк.5-6].

Що стосується губернської *“Просвіти”* в м.Чернігів, то вона в місті була одна, при товаристві діяв драматичний гурток, який міг влаштувати до 15 вистав за рік. Фінансування товариства складали членські внески, допомога місцевих органів самоврядування та доходи з вистав. Театральні дійства організовувались власними силами за допомогою хору, який існував при товаристві, влаштування вистав відбувалось в орендованому народному домі, що належав Комітету тверезості [21, арк.33-34]. Так, 21 вересня 1918 р. силами театральної секції при чернігівському товаристві були поставлені дві п'єси *“Миротвориці”* Б.Грінченка та *“На перші гулі”* С.Васильченкова. Вистави пройшли вдало, в результаті невисокої платні за квитки публіки було достатньо. На той час трупа працювала під керівництвом режисера Юркевича [9, с.2].

Крім цього драматична секція товариства приділяла велику увагу дошкільному та дитячому вихованню. Про це говорять повідомлення з газет щодо організації дитячих вечорів та вистав. Так, за участі дітей членів товариства та учнів української гімназії було поставлено жарт на 1 дію *“У дитячого лікаря”*. По закінченню вистави діти декламували вірші і співали українські пісні, проводились ігри та танці під рояль, наприкінці вечора діти проспівали *“Ще не вмерла Україна”* [29, с.2].

Загалом за даними Театрального відділу в цей час театральні гуртки при *“Просвітах”* по всій Україні і на Чернігівщині зокрема, мали велику популярність серед населення. Театральний відділ зареєстрував на той час 850 таких народних театрів [22, арк.4]. Та події, пов'язані з військовими діями в Україні, негативно вплинули на діяльність культурно-просвітницьких організацій. На кінець 1918 р. по території Чернігівської губернії діяло 97 товариств *“Просвіт”*, ніякої структури в їхній роботі не було. Місцева влада в особі старост арештами та заборонами викорінювали будь-який напрямок діяльності товариств, в тому числі театральних труп [23, арк.162-164].

Підводячи підсумки щодо діяльності товариств в театральному напрямку у досліджуваний період, слід відмітити організаційність та прогресивність в роботі просвітян. Удосконалення методів театральної гри акторів, поліпшення матеріального становища товариств, поширення авторитету та впливу *“Просвіт”* на народну свідомість позитивно вплинули на загальний розвиток культурного життя губернії. На відміну від початкового організаційного етапу існування *“Просвіт”*, який охарактеризувався примітивністю та несміливістю в діях всіх секцій товариства, другий етап діяльності позначився злетом культурницького руху в сфері національного виховання дорослого населення. Особливого авторитету набули аматорські вистави. Відповідно до цього товариства *“Просвіта”* виступали як важливе знаряддя виховання самосвідомого громадянина і приділяли велику увагу діяльності драматичних і музичних гуртків.

Театрально-аматорська діяльність стала однією з найбільш поширених та важливих сфер діяльності “*Просвіти*”. Це зумовлювалося тим, що театрально мистецтво було найбільш доступним і популярним засобом національно-громадського та морального виховання. До того ж воно сприяло поліпшенню матеріального становища просвітянських осередків.

1. Бадєєва Л.І. Діяльність товариства “Просвіта” на Лівобережній Україні у ХХ столітті: автореф. дис.... канд. істор. наук: 07.00.01 Історія України / Л.І.Бадєєва. - Х., 2004. - 20 с.
2. Демченко Т.П. “Просвіта” у Чернігові (1906-1911) / Т.П.Демченко, В.І.Онищенко // Україна і Росія в панорамі століть. - 1998. - С.233-241.
3. Малюта О.В. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина ХІХ - перша половина ХХ ст.): до 140-річчя товариства “Просвіта” / О.В.Малюта. - К.: Просвіта, 2008. - 840 с.
4. Нариси з історії театрального мистецтва ХХ ст. / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України; Редкол.: В.Сидоренко (голова) та ін. - Київ: Інтертехнологія, 2006. - 1054 с.
5. Вистава // Нова Рада. - 1917. - 11 липня.
6. Вистава // Нова Рада. - 1917. - 4 вересня.
7. Просвіта // Нова Рада. - 1917. - 11 серпня.
8. М. Бобровиця // Нова Рада. - 1918. - 20 жовтня.
9. Вистава // Нова Рада. - 1918. - 2 жовтня.
10. З життя “Просвіт” // Рада. - 1908. - 27 квітня
11. Увага. “Просвіту” в Козельці - закрито // Рада. - 1908. - 4 червня.
12. Спектакл чернігівської “Просвіти” // Рада. - 1909. - 28 червня.
13. Самойленко Г.В. Громадсько-культурне та літературне життя в Чернігові у кінці ХІХ - початку ХХ ст. / Г.В.Самойленко. - Ніжин, 1999. - 110 с.
14. Статут Українського товариства “Просвіта” в Чернігові. - Чернігів, 1906.
15. Центральний державний історичний архів України в м.Київ (далі - ЦДІАК), ф.276, оп.1, спр.104, 275 арк.
16. ЦДІАК, ф.1439, оп.1, спр.999, 760 арк.
17. ЦДІАК, ф.1439, оп.1, спр.909, 265 арк.
18. Центральний державний архів вищих органів України (далі - ЦДАВО), ф.2581, оп.1, спр.196, 55 арк.
19. ЦДАВО, ф.2581, оп.1, спр.190, 123 арк.
20. ЦДАВО, ф.2581, оп.1, спр.202, 268 арк.
21. ЦДАВО, ф.2581, оп.2, спр.471, 95 арк.
22. ЦДАВО, ф.2581, оп.1, спр.196, 78 арк.
23. ЦДАВО, ф.2201, оп.2, спр.367, 185 арк.
24. Перші загальні збори Чернігівської “Просвіти” // Чернігівська земська газета. - 1917. - 13 червня.
25. Вистава // Чернігівська земська газета. - 1917. - 15 вересня.
26. Вистава // Чернігівська земська газета. - 1917. - 19 вересня.
27. Чернігівська “Просвіта” // Чернігівська земська газета. - 1918. - 25 травня.
28. До української вистави // Чернігівська земська газета. - 1918. - 22 червня.
29. Дитяча вечірка. // Чернігівська земська газета. - 1918. - 11 жовтня.
30. “Великий Молох” // Чернігівський край. - 1917. - 19 грудня.
31. Просвіта // Чернігівський край - 1917. - 17 листопада.
32. Чернігівський обласний історичний музей імені В.В.Тарновського, Ідв. № Ал 59-255/603, 5 арк.

References

1. Badyeyeva L.I. Diyal'nist' tovary'stva "Prosvita" na Livoberezhnij Ukraini u XX stolitti: avtoref. dy's.... na zdobuttya nauk. stupenya kand. istor. nauk: 07.00.01 Istorija Ukrayiny' / L.I.Badyeyeva. - X., 2004. - 20 s.
2. Demchenko T.P. "Prosvita" u Chernigovi (1906-1911) / T.P.Demchenko, V.I.Ony'shhenko // Ukrayina i Rosiya v panorami stolit'. - 1998. - S.233-241.
3. Maljuta O.V. "Prosvity" i Ukrayins'ka Derzhavnist' (druga polovy'na XIX - persha polovy'na XX st.): do 140-richchya tovary'stva "Prosvita" / O.V.Malyuta. - K.: Prosvita, 2008. - 840 s.
4. Nary'sy' z istoriyi teatral'nogo my'stecztva XX st. / Insty'tut problem suchasnoho my'stecztva Akademiyi my'stecztv Ukrayiny'; Redkol.: V.Sy'dorenko (golova) ta in. - Ky'yiv: Intertexnologiya, 2006. - 1054 s.
5. Vy'stava // Nova Rada. - 1917. - 11 ly'pnya.
6. Vy'stava // Nova Rada. - 1917. - 4 veresnya.
7. Prosvita // Nova Rada. - 1917. - 11 serpnya.
8. M. Bobrov'y'sya // Nova Rada. - 1918. - 20 zhovtnya.
9. Vy'stava // Nova Rada. - 1918. - 2 zhovtnya.
10. Z zhy'ttya "Prosvit" // Rada. - 1908. - 27 kvitnya
11. Uvaga. "Prosvitu" v Kozel'ci - zakry'to // Rada. - 1908. - 4 chervnya.
12. Spektakl chernigivs'koyi "Prosvity" // Rada. - 1909. - 28 chervnya.
13. Samojlenko G.V. Gromads'ko-kul'turne ta literaturne zhy'ttja v Chernigovi u kinci XIX - pochatku XX st. / G.V.Samojlenko. - Nizhy'n, 1999. - 110 s.
14. Statut Ukrayins'kogo tovary'stva "Prosvita" v Chernigovi. - Chernigiv, 1906.

15. Central`ny`j derzhavny`j istory`chny`j arxiv Ukrayiny` v m.Ky`yiv (dali - CzDIAK), f.276, op.1, spr.104, ark.170-170zv.
16. CzDIAK, f.1439, op.1, spr.999, ark.544.
17. CzDIAK, f.1439, op.1, spr.909, ark.7.
18. Central`ny`j derzhavny`j arxiv vy`shhy`x organiv Ukrayiny` (dali - CzDAVO), f.2581, op.1, spr.196, ark.7-7zv.
19. CzDAVO, f.2581, op.1, spr.190, ark.1-2.
20. CzDAVO, f.2581, op.1, spr.202, ark.50, 100, 105, 110, 113.
21. CzDAVO, f.2581, op.2, spr.471, ark.2-3, 5-6, 33-34.
22. CzDAVO, f.2581, op.1, spr.196, ark.4-4zv.
23. CzDAVO, f.2201, op.2, spr.367, ark.162-164.
24. Pershi zagal`ni zbory` Chernigivs`koyi "Prosvity" // Chernigivs`ka zems`ka gazeta. - 1917. - 13 chervnya.
25. Vy`stava // Chernigivs`ka zems`ka gazeta. - 1917. - 15 veresnya.
26. Vy`stava // Chernigivs`ka zems`ka gazeta. - 1917. - 19 veresnya.
27. Chernigivs`ka "Prosvita" // Chernigivs`ka zems`ka gazeta. - 1918. - 25 travnya.
28. Do ukrayins`koyi vy`stavy` // Chernigivs`ka zems`ka gazeta. - 1918. - 22 chervnya.
29. Dy`tyacha vechirka. // Chernigivs`ka zems`ka gazeta. - 1918. - 11 zhovtnya.
30. "Vely`ky`j Molox" // Chernigivs`kij kraj. - 1917. - 19 grudnya.
31. Prosvita // Chernigivs`ky`j kraj - 1917. - 17 ly`stopada.
32. Chernigivs`ky`j oblasny`j istory`chny`j muzej imeni V.V.Tarnovs`kogo, Idv. # A1 59-255/603.

Фомская С.М. Театральная деятельность общества "Просвита" Черниговской губернии 1906-1918 гг.

В статье проведено исследование театрального направления деятельности черниговской губернской организации "Просвита" в 1906-1918 годах. Раскрыты особенности организации и проведения аматорских выступлений. Проанализированы роль и значение народного театра в культурном воспитании гражданина.

Отримано 20.11.2013